
**ԿԵՆՍԱԲԺՇԿԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ
ՓՈԽՊԱՏՎԱՍՏՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՈՎ ՕԳՏԱԳՈՐԾՎՈՂ ՄԱՐԴՈՒ ՕՐԳԱՆՆԵՐԻ ԵՎ
ՀՅՈՒՍՎԱԾՔՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ
ՇՐՋԱՆԱԴՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ԱՆՆԱ ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

*Հայաստանի Հանրապետության առողջապահական
և աշխատանքի տեսչական մարմնի ղեկավարի տեղակալ
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ
DOI: 10.63925/18294847-2025.19op-10*

I. Նախաբան

Ժամանակակից բժշկության առաջադեմ և գերարագ ձեռքբերումների շնորհիվ մարդու օրգանները և հյուսվածքները առանձնացվում են մարդու մարմնից և պահպանում իրենց օգտակար հատկությունները և օգտագործվում են մարդու կյանքը փրկելու և առողջությունը վերականգնելու բուժական այնպիսի մեթոդի շրջանակում, ինչպիսին փոխպատվաստումն է:

20-րդ դարի վերջից և 21-րդ դարի սկզբից փոխպատվաստումը կենտրոնացավ բժշկական օգնության և սպասարկման այնպիսի ոլորտներում նվաճումների վրա, ինչպիսիք են վիրաբուժությունը, վերակենդանացումը, անեսթեզիոլոգիան, իմունոլոգիան, դեղաբանությունը և կենսաբժշկական այլ ոլորտները:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մարդու օրգանների և հյուսվածքների փոխպատվաստման հետ կապված միջամտությունների թիվը անընդհատ աճում է, փոխպատվաստման ընթացակարգի կարգավորումը դարձել է այսպես կոչված «բժշկական» օրենսդրության հիմնահարցերից մեկը:

Մարդու օրգանները և հյուսվածքները շրջանառության մեջ քաղաքացիական գործարքների առարկա են՝ մասնավորապես նվիրատվության, պահպանման, փոխադրման, ներմուծման, արտահանման և այլն: Միևնույն ժամանակ, պետությունների մեծ մասի, այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը մարդու օրգանները և հյուսվածքները չեն դիտարկում որպես իրավական կարգավորման անկախ օբյեկտ:

II. Մարդու օրգանների և հյուսվածքների իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ ոլորտային օրենսդրության վերլուծությունը:

Գործող օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ օրգանները և հյուսվածքները իրենց իրավական կարգավիճակով գտնվում են իրավական վակուում: Ինչպես օտարերկրյա օրենսդրությունների, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության,

սակավաթիվ և հիմնականում ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը^{1,2,3,4,5} սահմանում են հիմնականում տեխնիկական պահանջներ մարդու օրգանները կամ հյուսվածքները վերցնելու, պահելու, բժշկական և այլ նպատակներով օգտագործելու, փոխհատուցելու համար՝ թողնելով դրանց իրավական բնույթի, պատկանելության և շրջանառության իրավական կարգավորման հարցերը իրավական կարգավորման շրջանակից դուրս:

Արդյունքում մարդու մարմնից առանձնացված օրգանների և հյուսվածքների օգտագործումը բժշկական, գիտական և այլ նպատակներով տեղի է ունենում իրավական կարգավորման իսպառ բացակայության կամ դրվագային կարգավորման պայմաններում:

ՀՀ առողջապահության նախարարի 2019 թվականի փետրվարի 1-ի «Կենդանի դոնորից վերցվող փոխպատվաստման ենթակա օրգանների և (կամ) հյուսվածքների ցանկը սահմանելու և առողջապահության նախարարի թիվ 03-Ն հրամանն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» 2024 թվականի հուլիսի 24-ի թիվ 234-Ն հրամանի⁶ հավելվածով հաստատվել է կենդանի դոնորից վերցվող փոխպատվաստման ենթակա

¹ Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարի 2019 թվականի փետրվարի 1-ի «Փոխպատվաստման նպատակով օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ վերցնելու, մշակելու կանոնները և փոխպատվաստումն իրականացնելու կարգը հաստատելու մասին» Առողջապահության նախարարի N 04-Ն հրաման:

² Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2022 թվականի հունիսի 30-ի «Արտամարմնային բեղմնավորման եղանակով ստացված և չօգտագործված սաղմերի անհատույց տրամադրման, ոչնչացման կամ պահպանման վերաբերյալ գրավոր համաձայնության ձևը, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ գտնվող կնոջը (ամուսնուն) կամ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ չգտնվող կնոջը կամ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված (վավեր ճանաչված) ամուսնության մեջ չգտնվող և հայկական ծագում ունեցող՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գտնվող կամ բնակվող օտարերկրացի զույգին կամ կնոջը սաղմի անհատույց տրամադրման կարգն ու պայմանները սահմանելու մասին» N 1003-Ն հրաման:

³ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2013 թվականի մարտի 7-ի «Վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման կարգը, մեթոդների տարատեսակներն ու բժշկական գործելակերպը սահմանելու մասին» N 214-Ն որոշում:

⁴ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2015 թվականի մայիսի 27-ի «Անվճար կամ արտոնյալ պայմաններով վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառմամբ բժշկական օգնության և սպասարկման կարգն ու շահառուներին ներկայացվող պահանջները սահմանելու մասին» N 568-Ն որոշում:

⁵ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2022 թվականի հունվարի 13-ի «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մարտական գործողություններին մասնակցելու կամ հակառակորդի հետ շփման գծում մարտական հերթապահություն կամ հատուկ առաջադրանք կամ ծառայողական պարտականություններ կատարելու ընթացքում կամ հակառակորդի նախահարձակ գործողության հետեվանքով զոհված(մահացած) կամ հայաստանի հանրապետության պաշտպանության մարտական գործողություններին մասնակցելու կամ հակառակորդի հետ շփման գծում մարտական հերթապահության կամ հատուկ առաջադրանք կամ ծառայողական պարտականություններ կատարելու ժամանակ անհայտ կորելու հետևանքով դատական կարգով անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչված յուրաքանչյուր զինծառայողի ծնողների վերարտադրողական առողջությանն աջակցելու նպատակով վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառմամբ բժշկական օգնության և սպասարկման որոշ ծախսերի մասնակի փոխհատուցման տրամադրման միջոցառումը և կարգը հաստատելու մասին» N 64-Լ որոշում:

⁶ Ընդունվել է 24.07.2024 թվականին, ուժի մեջ է մտել 27.07.2024 թվականին, Միասնական կայք 2024.07.22-2024.08.04 Պաշտոնական հրապարակման օրը 26.07.2024:

օրգանների և (կամ) հյուսվածքների ցանկը, այն է՝ մեկ երիկամ, լյարդի բլիթ, ըստ էության վկայակոչելով միայն կենդանի դոնորից վերցվող օրգանների և (կամ) հյուսվածքների ցանկը, սակայն ՀՀ առողջապահության նախարարի 2019 թվականի փետրվարի 1-ի «Փոխպատվաստման օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ վերցնելու, մշակելու, պահպանելու և տեղափոխելու կանոնները և փոխպատվաստումն իրականացնելու կարգը հաստատելու մասին» թիվ 04-Ն հրամանի հավելվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ կենդանի դոնորից կամ դիակային դոնորից փոխպատվաստման նպատակով վերցվում են միայն այն օրգանները և (կամ) հյուսվածքները, որոնք ընդգրկված են առողջապահության բնագավառի պետական լիազոր մարմնի կողմից սահմանված փոխպատվաստման ենթակա օրգանների և (կամ) հյուսվածքների ցանկում: ՀՀ առողջապահության նախարարի 2019 թվականի փետրվարի 1-ի թիվ 05-Ն հրամանի⁷ մինչև 2024 թվականի օգոստոսի 13-ը գործող խմագրությամբ հավելվածի Ձև 3-ով⁸

սահմանված էր

դիակային դոնորից օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ վերցնելու հնարավորության մասին եզրակացության ձևը, որտեղ առկա էր մի շարք օրգանների և հյուսվածքների ցանկ, որոնք կարող էին վերցվել դիակային դոնորից ուղեղային մահվան փաստի հաստատման հիմքով,⁹ որոնք, ըստ էության, չէին համընկնում ՀՀ առողջապահության նախարարի 2024 թվականի հուլիսի 24-ի թիվ 234-Ն հրամանով հաստատված ցանկի հետ: Եթե նշված հակասությունը փորձեինք կարգավորել իրավական կոլիզիաների լուծման կանոններով, ապա դիակային դոնորից օրգաններ և հյուսվածքներ վերցնելու

⁷ Ընդունվել է 01.02.2019 թվականին, ուժի մեջ է մտել 21.03.2018 թվականին, ուժի մեջ է մտել 07.04.2018 թվականին, ՀՀ ՊՏ 2018.03.28/23(1381) Հոդ.373:

⁸ **Ձև 3**

Օրգաններ/հյուսվածքներ	Ենթակա է օգտագործման	Ոչ օգտագործելի լինելու պատճառը
Սիրտ	այո/ոչ	
Ձախ թոք	այո/ոչ	
Աջ թոք	այո/ոչ	
Լյարդ	այո/ոչ	
Ենթաստամոքսային գեղձ	այո/ոչ	
Ձախ երիկամ	այո/ոչ	
Աջ երիկամ	այո/ոչ	
Փայծաղ	այո/ոչ	
Աղիք	այո/ոչ	
Էնդոկրին գեղձեր	այո/ոչ	
Եղջերաթաղանթ	այո/ոչ	
Մաշկ	այո/ոչ	
Ոսկոր	այո/ոչ	
Էնդոկրին հյուսվածք/հստակեցնել հյուսվածքի տիպը/	այո/ոչ	

⁹ «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխպատվաստելու մասին» օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ ուղեղի մահը գլխուղեղի կենսագործունեության լրիվ և անդառնալի դադարումն է, որը գրանցվում է աշխատող սրտի և թոքերի արհեստական օդափոխության պայմաններում:

հարցը դուրս կմնար, քանի որ «Նորմատի իրավական ակտերի մասին» օրենքի¹⁰ 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի պահանջի համաձայն ավելի ուշ ուժի մեջ մտած նորմատիվ իրական ակտը ՀՀ առողջապահության նախարարի 2024 թվականի հուլիսի 24-ի թիվ 234-Ն հրամանն է, որը միայն մեկ երիկամը և լյարդի բիրթն է դիտարկում որպես փոխպատվաստման նպատակով վերցվող օրգան կամ հյուսվածք: Ըստ այդմ առկա էր օրենսդրական փոփոխության և դիակային դոնորից վերցվող օրգանների և (կամ) հյուսվածքների ցանկը սահմանելու իրավական բացի լուծման անհրաժեշտություն, սակայն Առողջապահության նախարարի 2024 թվականի օգոստոսի 7-ի «Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարի 2019 թվականի փետրվարի 1-ի N 05-Ն հրամանում փոփոխություն կատարելու մասին» թիվ 255-Ն հրամանով վերոնշյալ հավելվածի Ձև 3¹¹-ը շարադրվել է նոր խմբագրությամբ, որտեղ դիակային դոնորից

¹⁰ Ընդունվել է 21.03.2018 թվականին, ուժի մեջ է մտել 07.04.2018 թվականին, ՀՀՊՏ 2018.03.28/23(1381) Հոդ.373:
¹¹ **Ձև 3**

Ե Ձ Ր Ա Կ Ա Ց ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ՈՒՂԵՂԱՅԻՆ ՄԱՅՎԱՆ ՓԱՍՏԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼՈՒՅ ՀԵՏՈ ԴԻԱԿԱՅԻՆ ԴՈՆՈՐԻՑ ՕՐԳԱՆՆԵՐ ԵՎ (ԿԱՄ) ՀՅՈՒՄԱՎԱԾՔՆԵՐ ՎԵՐՑՆԵԼՈՒ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Դոնորի անունը, ազգանունը, հայրանունը -----
Դոնորի սեռը -----, ծննդյան օրը, ամիսը, տարեթիվը -----
Դոնորի արյան խումբը -----, Ռեզուս պատկանելիությունը -----
Դոնորի գենոտիպ (HLA- տիպավորում և այլն) -----
Դոնորի օրգանիզմի իմունային համակարգի առանձնահատկությունները -----

Դոնորի մահվան պատճառը -----

Տեղեկություններ՝ կիրառված սրտային վերականգնման գործողությունների թվի, սրտի կանգի (կանգերի), դրա տևողության, արհեստական շնչառության ապարատին միացված լինելու և դրա տևողության, միզային կաթետերին միացված լինելու և դրա տևողության մասին

Բժշկական հանձնաժողովի եզրակացությունը

Օրգաններ, հյուսվածքներ (նշել՝ անվանում/ներ/ը)	Ենթակա է օգտագործման (նշել՝ այո կամ ոչ)	Ոչ օգտագործելի լինելու պատճառը

Բժշկական հաստատության անվանումը -----

Բժշկական հանձնաժողովի անդամներ

(պաշտոնը)	(ստորագրությունը)	(անունը, ազգանունը, հայրանունը)

վերցվող որևէ օրգան կամ հյուցվածք նշված չէ: Ըստ էության նման փոփոխության նպատակը դիակային դոնորից նույն հրամանում նշված բժշկական հանձնաժողովի եզրակացության հիման վրա ցանկացած օրգան կամ հյուսվածք վերցնելու հնարավորություն նախատեսելն է եղել, սակայն խնդիրը ամենևին չի լուծվել և դեռ շարունակում է մնալ ակտուալ, դեռ ավելին՝ բարդացել է, քանի որ դարձյալ իրավական կոլիզիաների լուծման կանոնի համաձայն գործում է Առողջապահության նախարարի 2024 թվականի հուլիսի 24-ի թիվ 234-Ն հրամանով նախատեսված կանոնը, ըստ որի անգամ դիակային դոնորից վերցման ենթակա են լինում միայն մեկ երիկամը կամ լյարդի բլիթը, որոնք հնարավոր է վերցնել նաև կենդանի դոնորից՝ ըստ էության իսպառ բացառելով դիակային դոնորությունը:

III. Օրգանների և հյուսվածքների՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտի նկատմամբ տեսական մոտեցումը:

Մինչ օրս գիտնականները և օրենսդիր մարմինը չունեն միատեսակ մոտեցում քաղաքացիական իրավունքի կարգավորման օբյեկտների համակարգում մարդու օրգանների, հյուսվածքների կարգավիճակի տեսական ըմբռնման շուրջ:

Գործնականում մարդու հյուսվածքները և օրգանները մասնակցում են քաղաքացիական շրջանառությանը, իսկ ժամանակակից քաղաքակրթության մեջ գերակշռող մոտեցումն այն է, որ դոնորական օրգանները և հյուսվածքները քաղաքացիական իրավունքի անկախ օբյեկտներ են:

Հայաստանի Հանրապետության և օտարերկրյա պետությունների մեծ մասի քաղաքացիական օրենսդրությունը բարոյական, էթիկական, սոցիալական, կրոնական և այլ պատճառներով մարդու օրգանները և հյուսվածքները ուղղակիորեն չի ճանաչում որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ:

Մարդու օրգանները և հյուսվածքները քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների կատեգորիային դասակարգելու իմաստը նրանց համար որոշակի քաղաքացիաիրավական ռեժիմ սահմանելն է, այսինքն՝ նրանց հետ որոշակի գործողություններ (գործարքներ) կատարելու հնարավորությունը կամ անհնարինությունը, որը ենթադրում է հայտնի իրավական (քաղաքացիական) արդյունք¹²:

Մի շարք հետազոտողներ, հիմնվելով անձի ռեիֆիկացիայի¹³ անթույլատրելիության վրա, ժխտում են մարդու օրգաններին և հյուսվածքներին քաղաքացիական

Օրը, ամիսը, տարեթիվը

¹² Տես Лапач В.А. Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика. СПб., 2002. С.388
¹³ Ռեիֆիկացիան փիլիսոփայական և սոցիոլոգիական հասկացություն է, որը ներկայացրել է Կ. Մարքսը, որը ցույց է տալիս սոցիալական հարաբերությունների պատմականորեն անցողիկ ձևը, որտեղ մարդկանց միջև հարաբերությունները ստանում են իրերի միջև հարաբերությունների տեսք: Ռեիֆիկացիան առաջացնում է անձի ապանձնավորում, իրերն օժտվում են առարկայի հատկություններով (անձնավորում): Դրա դրսևորումներից է առարկայական ձևերի ֆետիշիզմը (ապրանքների, փողի, կրոնական, իրավական և այլն խորհրդանիշների, լեզվի և այլն): Ռեիֆիկացիան առավելապես բնութագրում է տնտեսական և գաղափարական կյանքը կապիտալիզմի ներքո: Մարքսը «Կապիտալում»

իրավունքների օբյեկտների գույքային-իրավական բնույթ տալու հնարավորությունը, քանի որ վերջիններս չեն համապատասխանում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտի հատկանիշներին:

Ըստ Լ.Օ. Կրասավչիկովայի, մարդու օրգանները, հյուսվածքները, արյունը անձնական ոչ նյութական բարիքներ են, որոնք պատկանում են նրան ծննդյան պահից և անբաժանելի են առանց հատուկ բժշկական միջամտության¹⁴:

Որոշ գիտնականներ կարծում են, որ գույքային հայեցակարգի կիրառումը փոխապատվաստման համար նախատեսված օրգանների և հյուսվածքների իրավական ռեժիմի նկատմամբ արդարացված չէ: Օրինակ, Վ.Լ. Սկրիպնիկը նշում է, որ դոնորական օրգանները և այլ անատոմիական նյութերը ոչ մի դեպքում չեն կարող ճանաչվել որպես առարկաներ. դրանք քաղաքացիական պայմանագրերի անկախ սուբյեկտներ են՝ սահմանափակված քաղաքացիական շրջանառությամբ¹⁵:

Այս տեսակետի օգտին առանձին փաստարկ է այն պնդումը, որ մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները ունեն հատուկ ծագում, հետևաբար, դրանք չեն կարող նույնացվել իրերի հետ, քանի որ «դրանք ուղղակիորեն մարդկային բարձրագույն արժեքներ են՝ կապված նրա կյանքի իրավունքի և առողջության հետ, որը պետք է անձեռնմխելի լինի ցանկացած դեպքում»¹⁶:

Օրգանների և հյուսվածքների նկատմամբ սեփականության իրավունքի կիրառման դեմ փաստարկ է նաև այն, որ նման անատոմիական նյութերը չեն կարող լինել վաճառքի կամ գնման կամ այլ առևտրային հարաբերությունների առարկա:

Բայց հետազոտողների մեծամասնությունը, վերլուծելով մարդու օրգանների և հյուսվածքների իրավական էությունը, դրանք ճանաչում է որպես քաղաքացիական իրավունքի հատուկ օբյեկտներ, ընդ որում՝ գույքային բնույթի:

Ա.Վ. Գոլովիզնինը մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները դիտարկում է որպես «բարոյական պատճառներով քաղաքացիական շրջանառությունից բացառված իրեր»¹⁷:

Գ.Ս. Վասիլևը նշում է, որ «իրավագիտությանը հայտնի միակ նյութական առարկան իրն է: Ուստի կենսանյութի գույքային-իրավական կարգավիճակն այլևս կասկածի տակ չի դրվում արտերկրում, որտեղ կենսատեխնոլոգիան մեծ առաջընթաց է գրանցել»¹⁸:

Ս.Ա. Սինիցինը, խոսելով մարդու օրգանների և հյուսվածքների շրջանառության մասին, դրանք ճանաչում է որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներ, որոնք ունեն շրջանառության էական սահմանափակումներ՝ պայմանավորված ոչ միայն

տվել է ռեֆիկացիայի հատուկ վերլուծություն. «Այնտեղ, տրտեղ... տեսնում էին իրերի փոխհարաբերություններ (ապրանքների փոխանակումը ապրանքների հետ), Մարքսը այնտեղ բացահայտեց մարդկանց միջև փոխհարաբերությունները» (Ленин В.И. Полн. собр. соч., т. 23, с. 45).

¹⁴ St'u Красавчикова Л.О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными прав граждан (физических лиц) в гражданском праве РФ. Екатеринбург, 1994. С.28

¹⁵ St'u Skrypnik, V.L. (2018). Donor organs as objects of civil relations. Entrepreneurship, Economy and Law, 5, 62-67

¹⁶ St'u Lisnych, O.M. (2020). Bodies and tissues of human as special objects civil law. Comparative and Analytical Law, 1, 172-174.

¹⁷ St'u Головинин А.В. Оборотоспособность объектов гражданских прав // Право и экономика. 2018. № 4. С.33

¹⁸ St'u Васильев Г.С. Человеческий биоматериал как объект права // Известия ВУЗов. Правоведение. 2018. № 2. С.67

գործող օրենքի պահանջներով, այլև բարոյականության և իրավագիտակցության նորմերով¹⁹:

Ի.Վ. Սպասիբո-Ֆատեևան ընդգծում է մարդու մարմնից դուրս օրգանների և հյուսվածքների գոյության հնարավորությունը, ինչը ցույց է տալիս, որ դրանք կապված չեն անձի հետ և չեն կազմում նրա էությունը: Գիտնականը կարծում է, որ օրգաններն ու հյուսվածքները բժշկական նշանակության միջոցներ են և այն բարիքներն են, որոնք հայտնվում են իրավական միջավայրում և, հետևաբար, կարող են վերագրվել իրավունքի օբյեկտներին²⁰:

Օ.Վ. Հուբսկին նշում է, որ մարդու օրգանները և հյուսվածքները, որոնք հանդիսանում են ոչ նյութական բարիքի՝ առողջության և, ի վերջո, կյանքի բարօրության նյութական հիմքի տարրեր, իրենց հերթին նյութական երևույթ են, և, հետևաբար, դրանք կարող են իրավաչափորեն կոչվել քաղաքացիական նվիրատվության առարկաներ²¹:

Ըստ Վ.Դոնցովի, մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները ունեն շոշափելի, տեսանելի ձև, ունեն մարդկային տիրապետության համար մատչելի արժեք և կարող են ունենալ դրամական արժեք, ինչի կապակցությամբ մարդու օրգանները և հյուսվածքները քաղաքացիական իրավունքի անկախ օբյեկտներ են²²:

Իրավաբանական դոկտրինում կա նաև կարծիք, որ որոշակի առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ օրգանները և հյուսվածքները քաղաքացիական իրավունքի անկախ օբյեկտներ են, որոնք, սակայն, կարող են լինել սեփականության իրավունքի օբյեկտներ, բայց միայն սահմանափակ ժամկետով՝ մինչև դրանց մարդու մարմնից հեռացումը և այլ օրգանիզմում փոխպատվաստման պահը (կամ մինչև այլ օգտագործման պահը)²³:

Ն.Մ. Կվիտը նշում է, որ անհնար է միանշանակ խոսել սեփականության իրավունքի առաջացման մասին այն անձի մոտ, ումից առաջացել է այդ օրգանը կամ հյուսվածքը: Այս իրավիճակում արժե հիշել մարդու մարմնի և նրա մասերի առևտրայնացման արգելքի սկզբունքը, քանի որ սեփականության իրավունքը թույլ է տալիս նաև օգտվել նման իրավունքի օբյեկտների տնօրինումից, որն այս դեպքում վիճելի է²⁴: Բացի այդ, որոշ գիտնականներ²⁵ հակված են կարծելու, որ օրգանները և հյուսվածքները որպես

¹⁹ Сѣу Синицын С.А. Исковая защита вещных прав в российском и зарубежном гражданском праве: актуальные проблемы. М., 2015. С.179

²⁰ Сѣу Spasibo-Fateeva, I.V. (2015). Objects of civil rights and their types. Časopis Civilistiki, 18, 13-18

²¹ Hubskeyi, O.V. (2014). Characteristics of objects of civil relations in the field of organs, anatomical materials and reproductive cells donation. Our Law, 10, 142-146

²² Сѣу Dontsov, D.S. (2011). The role of civil-law norms in regulating social relations of clinical transplantation (Doctoral thesis, Kuban State University, Krasnodar, Russian Federation).

²³ Сѣу Stefanchuk, R.O. (2007). Personal inviolable rights of an individual (concept, content, system, peculiarities of realization and protection. Khmelnytskyi: Publishing House of Khmelnytsky University of Management and Law.

²⁴ Сѣу Kvit, N.M. (2019). Biological material as an object of civil legal relations for the creation and use of biobanks in Ukraine. Forum Prava, 3, 48-57. doi: 10.5281/zenodo.3240910.

²⁵ Сѣу Petrini, C. (2012). Ethical and legal considerations regarding the ownership and commercial use of human biological materials and their derivatives. Journal of Blood Medicine, 3, 87-96. doi: 10.2147/JBM.S36134.

սեփականություն ճանաչելը հավասարազոր է ստրկության և խախտում է Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 4-րդ հոդվածը²⁶:

Այլ գիտնականներ, ընդհակառակը, պնդում են, որ օրգաններն ու հյուսվածքները տարանջատման արդյունքում ձեռք են բերում իրերի իրավական ռեժիմ, և դրանց դիմամիկան հիմնված է սեփականության իրավունքի վրա²⁷:

Քաղաքացիական դոկտրինում ավանդաբար սեփականությունը հասկացվում է որպես իրավունքի մի տեսակ, որը դասական իմաստով ներառում է տիրապետման օգտագործման և տնօրինման իրավագործությունները: Այս համատեքստում Դ.Մ. Վագները կարծում է, որ մարդն ունի սեփականատիրոջ իրավունքներ իր մարմնի նկատմամբ, քանի որ իրավունքները, որոնք գոյություն ունեն մարդու մարմնի նկատմամբ, նման են այն իրավունքներին, որոնք ավանդաբար ներառված են սեփականության իրավունքի խմբում²⁸:

Փիլիսոփա Զ. Լոքը կարծում էր, որ յուրաքանչյուր մարդ ունի սեփական անձի նկատմամբ սեփականության իրավունք²⁹:

Ալտրոփզմի փիլիսոփայությունը և դոնորական օրգանների և հյուսվածքների ընկալումը որպես «կյանքի պարգև» առանցքային է դոնորության և փոխպատվաստման պրակտիկայում ամբողջ աշխարհում: Դոնորական օրգանների և հյուսվածքների՝ որպես «կյանքի պարգև» հասկացությունը ենթադրում է, որ նման փիլիսոփայությունը ժխտում է օրգանների և հյուսվածքների նկատմամբ սեփականության իրավունքի կիրառումը: Բանն այն է, որ մարդու օրգանները և հյուսվածքները պետք է դիտարկվեն որպես նվեր, բայց ոչ որպես սեփականություն: Այնուամենայնիվ, արտասահմանյան ակադեմիական գրականության մեջ կա այս կարծիքի հերքումը, ըստ որի օրինական նվիրատվությունը ենթադրում է սեփականության իրավունքի իրականացում: Նվեր տալու համար պետք է սեփականատեր լինել, հետևաբար, մարդը պետք է իրավունք ունենա ինչ-որ բանի նկատմամբ այն նվիրատվությամբ տալու համար³⁰:

Հետաքրքիր դիրքորոշում են որդեգրել այն գիտնականները, ովքեր պնդում են, որ մարմինը և դրա մասերը սեփականության իրավական ռեժիմին չհամապատասխանող առարկաներ ընկալելը միակ միջոցը չէ փոխպատվաստման համատեքստում նվիրատվության ալտրոփստական ոգին պահպանելու և դրանք բիզնեսից դուրս բերելու համար: Այս տեսակետի կողմնակիցների կարծիքով՝ օրգանների և հյուսվածքների

²⁶Տե՛ս <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> հղումով, հասանելի է 20.08.2024 թվականի դրությամբ:

²⁷ Տե՛ս Stefanchuk, R.O. (2007). Personal inviolable rights of an individual (concept, content, system, peculiarities of realization and protection. Khmelnytskyi: Publishing House of Khmelnytsky University of Management and Law.

²⁸ Տե՛ս Wagner, D.M. (1995). Property rights in the human body: The commercialization of organ transplantation and biotechnology. Duquesne Law Review, 33, 931-958.

²⁹ Տե՛ս Locke, J. (2012). Second treatise of government. Retrieved from <https://english.hku.hk/staff/kjohnson/PDF/LockeJohnSECONDTREATISE1690.pdf>

³⁰ Goold, I., & Quigley, M. (2014). Human biomaterials: The case for a property approach. In Persons, parts and property: How should we regulate human tissue in the 21st century? (pp. 231-262). Oxford: Hart Publishing. [13, էջ. 252; 21, էջ. 627]: Jefferies, D.E. (1998). The body as commodity: The use of markets to cure the organ deficit. Indiana Journal of Global Legal Studies, 5(2), 621-658

սեփականություն ճանաչելը չի խոչընդոտում մարմնի հետ առևտրային գործարքների անօրինական ճանաչմանը³¹:

Եվ թերևս միայն Ֆրանսիայում է, որ օրենսդրությամբ հստակ ամրագրված է, որ բջիջները, օրգաններն ու հյուսվածքները չեն ճանաչվում որպես սեփականության իրավունքի օբյեկտ³²:

V. Մարդու (այդ թվում դիակի) օրգանների և հյուսվածքների իրավական կարգավիճակի ուսումնասիրությունը

Ըստ էության կարելի է առանձնացնել օրգանների և հյուսվածքների մի քանի խումբ՝ կախված օրգանի կամ հյուսվածքի՝ դոնորի կամ ռեցիպիենտի համար փոխապատվաստման գործընթացի կազմակերպման արդիականությունից:

Նախ՝ դրանք այն օրգանները և հյուսվածքներն են, որոնց հեռացումը մարդու օրգանիզմից բացարձակապես չի ազդի մարդու կյանքի և առողջության վրա (մազեր, եղունգներ, մաշկի մասնիկներ, նվազագույն չափաբաժնով արյուն, որը վերցվում է բժշկական միջամտությամբ, քրտինք և այլ արտազատվող նյութեր):

Երկրորդ՝ օրգաններ և հյուսվածքներ, որոնց հեռացումը կարող է զգալի վնաս հասցնել մարդու առողջությանը կամ նույնիսկ հանգեցնել նրա մահվան:

Երրորդ՝ դիակը, նրա օրգաններն ու հյուսվածքները:

Հարկ է նշել, որ «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխապատվաստելու մասին» օրենքը տարածվում է միայն օրգանների և հյուսվածքների երկրորդ և երրորդ խմբերի վրա, իսկ վերարտադրողական նյութերի (ամորձիներ կամ սաղմեր, ձու, սերմնաբջիջ, ձվարաններ), ինչպես նաև արյան և դրա տարրերի իրավական կարգավիճակի վրա չի տարածվում:

Գույքային իրավունքի տեսության տեսանկյունից անհրաժեշտ է դիտարկել հետևյալ օբյեկտների կարգավիճակը.

Անձի մարմինը, որը կենդանության օրոք չի կարող ստանալ գույքային կարգավիճակ և ներգրավվել քաղաքացիական շրջանառության մեջ:

Մահացած անձի մարմինը, որը սուբյեկտի նյութական մարմնավորում չէ, և այդ հիմքով դրա նկատմամբ գույքային իրավունքի ճանաչումը խնդրահարույց չի լինի:

Մարդու մարմնից անջատված մասերը (օրգանները կամ հյուսվածքները), որոնց որպես գույք ճանաչելը չպետք է խախտի մարդու անձնական ոչ գույքային իրավունքները դրանց հեռացման պահին և առավել ևս հանգեցնի օրգանիզմի կենսագործունեության կամ անձի՝ որպես իրավունքի սուբյեկտի գոյության դադարեցմանը:

Հայաստանի Հանրապետության փոխապատվաստման մասին օրենսդրության համապարփակ վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ օրգաններն ու հյուսվածքները քաղաքացիական շրջանառության մեջ գտնվող բացառիկ առարկաներ են, որոնք օգտագործվում են բժշկական օգնության և սպասարկման ծառայությունների

³¹ Büchler, A. (2012). Regulating the sacred – organ donation and transplantation: Autonomy and integrity of the person or social responsibility of the body? New York: NYU School of Law

³² Տե՛ս Code civil de France. 21.03.1804. URL: www.legifrance.gouv.fr հղումով, հասանելի է 15.09.2024 թվականի դրությամբ:

մատուցման նպատակով, միաժամակ կարող են լինել այլ գործարքների առարկա(օրինակ՝ նվիրատվություն, ծառայությունների մատուցում), բացառությամբ առուվաճառքի:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում մարդու օրգանների և հյուսվածքների՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտի վերաբերյալ որևէ կարգավորում առկա չէ:

Նույն օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի համաձայն քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներն են՝

1) գույքը՝ ներառյալ դրամական միջոցները, արժեթղթերը և գույքային իրավունքները.

2) աշխատանքները և ծառայությունները.

3) տեղեկատվությունը.

4) մտավոր գործունեության արդյունքները՝ ներառյալ դրանց նկատմամբ բացառիկ իրավունքները (մտավոր սեփականություն).

5) ոչ նյութական բարիքները:

Եթե մարդու օրգանները և հյուսվածքները դիտարկենք որպես ոչ նյութական բարիքներ, ապա թեև նույն օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտները կարող են ազատորեն օտարվել կամ անցնել մեկ անձից մյուսին համապարփակ իրավահաջորդության կարգով (ժառանգում, իրավաբանական անձի վերակազմակերպում), կամ այլ եղանակով, եթե դրանք հանված չեն շրջանառությունից, կամ դրանց շրջանառությունը սահմանափակված չէ, այնուամենայնիվ 162-րդ հոդվածի 1-ին մասի 33-րդ կետի համաձայն, որով տրվում է ոչ նյութական բարիքների հասկացությունը, ի թիվս այլնի, անձի կյանքը և առողջությունը, անձնական անձեռնմխելիությունը, որի բաղադրատարր են նաև ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը, քաղաքացուն ի ծնե կամ օրենքի ուժով պատկանող այլ անձնական ոչ գույքային իրավունքները և ոչ նյութական բարիքները դիտարկում են որպես անօտարելի ու անփոխանցելի՝ բացառություն նախատեսելով միայն մահացած անձի համար:

Վերոգրյալից հետևում է, որ անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ հստակ սահմանված կառուցակարգով սահմանափակել օրգանների և հյուսվածքների շրջանառությունը, որպեսզի ժառանգման հարց չառաջանա կամ առաջնահերթության կարգով փոխանցվի միայն այն հարազատին, որը փոխպատվաստման կարիք ունի:

³³ Անձի կյանքը և առողջությունը, արժանապատվությունը, անձնական անձեռնմխելիությունը, պատիվն ու բարի անունը, գործարար համբավը, մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը, անձնական ու ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, ազատ տեղաշարժելու, բնակվելու և գտնվելու վայր ընտրելու իրավունքը, անվան իրավունքը, հեղինակության իրավունքն ու քաղաքացուն ի ծնե կամ օրենքի ուժով պատկանող այլ անձնական ոչ գույքային իրավունքները և ոչ նյութական բարիքներն անօտարելի են ու անփոխանցելի: Օրենքով նախատեսված դեպքերում ու կարգով անձնական ոչ գույքային իրավունքները և այլ ոչ նյութական բարիքները, որոնք պատկանել են մահացածին, կարող են իրականացվել ու պաշտպանվել այլ անձանց՝ ներառյալ իրավատիրոջ ժառանգների կողմից:

«Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխապատվաստելու մասին» օրենքի³⁴ 7-րդ հոդվածի համաձայն փոխապատվաստման նպատակով դիակից օրգաններ և հյուսվածքներ չեն կարող վերցվել միայն այն դեպքում, երբ տվյալ անձն իր կենդանության օրոք, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, ներկայացրել է իր անհամաձայնությունը մահից հետո հանդես գալու՝ որպես օրգանների և հյուսվածքների դոնոր:

Օրգանների և հյուսվածքների դոնորների և ռեցիպիենտների ռեեստրում նրա՝ որպես դիակային դոնոր հանդես գալու գրավոր անհամաձայնության բացակայության դեպքում փոխապատվաստման նպատակով դիակից օրգաններ և հյուսվածքներ կարող են վերցվել նրա հարազատների (ազգականների) համաձայնությամբ հետևյալ առաջնահերթությամբ.

- ա) ամուսինը,
- բ) չափահաս երեխան,
- գ) ծնողներից մեկը,
- դ) հարազատ եղբայրը կամ քույրը,
- ե) հայրական կամ մայրական կողմի պապը կամ տատը:

Միևնույն առաջնահերթությամբ մի քանի հարազատների առկայության դեպքում բավարար են նրանցից մեկի տեղեկացվածությունը և համաձայնությունը: Ըստ էության հարազատի համաձայնությունը ստանալը իր մեջ գործարքի տարրեր է պարունակում՝ դրանով իսկ բարձրացնելով օրգանների և հյուսվածքների առևտրայնացման հնարավորությունը:

Այստեղ հարազատների (ազգականների) համաձայնությունը ստանալու պահանջը հակասություն է առաջացնում նույն հոդվածի 1-ին մասի կարգավորման հետ, քանի որ եթե անձը իր կենդանության օրոք չի ներկայացրել իր անհամաձայնությունը մահից հետո հանդես գալու՝ որպես օրգանների և հյուսվածքների դոնոր, ապա այլ անձի, ներառյալ հարազատի (ազգականի) համաձայնությունը չպետք է դիտարկվի, քանի որ նույնիսկ նրանց անհամաձայնության դեպքում, առաջնային պետք է լինի անձի կենդանության օրոք թեկուզև անգործությամբ դրսևորված կամքը: Բացի այդ հարազատների (ազգականների) համաձայնությունը ստանալու ընթացակարգ օրենսդրությամբ նախատեսված չէ³⁵ և պարզ չէ, թե ինչ բնույթ է կրում, ինչ ձևակերպում ունի հոդվածի 3-րդ մասում նշված տեղեկացվածությունը, միաժամանակ կարգավորված չէ նաև կենդանության օրոք մահից հետո որպես օրգանների և հյուսվածքների դոնոր

³⁴ Ընդունվել է 16.04.2002 թվականին, ուժի մեջ է մտել 25.11.2002 թվականին: ՀՀՊՏ 2002.05.29/16(191) Հոդ.347

³⁵ ՀՀ առողջապահության նախարարի 2019 թվականի փետրվարի 1-ի թիվ 05-Ն հրամանի հավելվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ դիակային դոնոր հանդես գալու համաձայնություն ստանալու նպատակով դոնորների և ռեցիպիենտների ռեեստրի կողմից հաստատված/կամ նշանակված համակարգողի կողմից դիակային դոնորի հարազատներին տրվում է լիարժեք տեղեկատվություն գործընթացի վերաբերյալ, տարվում է զրույց, բացատրական աշխատանք, որը թերևս միակ իրավական ձևակերպումն է դիակային դոնորի հարազատի համաձայնությունը ստանալու համար, սակայն դրա արդյունքում համաձայնության գրավոր ձևակերպման վերաբերյալ իրավական կարգավորման հարցում առկա է բաց և համաձայնությունը գործնականում ստացվում է միայն հարազատների տեղեկացվածության մակարդակում:

հանդես գալու անհամաձայնությունը չներկայացնելու դեպքում հարազատների՝ (ազգականների) անձի մահից հետո փոխապատվաստման նպատակով դիակից օրգաններ և հյուսվածքներ վերցնելու անհամաձայնության դեպքը, ինչի արդյունքում ըստ էության այդ նորմը դեկլարատիվ բնույթ է կրում: Ավելորդ չէ խոսել միևնույն հերթի առաջնահերթությամբ մի քանի հարազատների առկայության դեպքում նրանցից մեկից համաձայնություն ստանալու դեպքում նրանց միջև այդ հարցի շուրջ ծագող տարաձայնությունների հնարավորության մասին, ինչը հավանական է հարազատների (ազգականների) այդ հարցին բարոյական, էթիկական, կրոնական կամ այլ տեսանկյունից մոտենալու պարագայում, մյուս կողմից էլ լրացուցիչ համաձայնության ձեռքբերումը կարող է օրգանների կամ հյուսվածքների վաճառքի ռիսկ առաջացնել:

Կարելի է փաստել, որ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը տալիս է մահից հետո օրգանների և հյուսվածքների տնօրինման իրավասություն, ինչը կարող է առաջացնել նաև թյուր կարծիք, որ օրգաններն ու հյուսվածքները կարող են ժառանգվել: Այստեղից կարելի է հետևություն անել, որ անհրաժեշտ է օրենքի մակարդակում մարդու օրգանների և հյուսվածքների շրջանառությունը սահմանափակել՝ հստակ ուրվագծելով դրա սահմանները, որպեսզի քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում տարընկալումներ չառաջանան դրանց շրջանառության և առևտրայնաման հարցերի շուրջ:

Կասկածից վեր է, որ մինչև մարդու մարմնից հեռացման պահը մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները մեկ ամբողջական օրգանիզմի մաս են կազմում և, հետևաբար, պաշտպանված են անձնական ոչ գույքային իրավունքների հիման վրա, որոնք ապահովում են անձի ամբողջականությունը, ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը: Հեռացման պահից այդ անատոմիական նյութերը կորցնում են իրենց կապը օրգանների կամ հյուսվածքների դոնորի հետ և դառնում նյութական աշխարհի առարկաներ, ինչը նույնպես հիմք է տալիս դրանք դասակարգելու իրերի շարքին:

VI. Օրգանների և հյուսվածքների իրավական ռեժիմը:

Օրգանների և հյուսվածքների իրավական ռեժիմը պետք է տարբերակված լինի, քանի որ օրգաններն ու հյուսվածքները կարող են լինել նաև ոչ մարդկային ծագումնաբանության: Մասնավորապես, բժշկական պրակտիկայում կիրառվում է քսենոտրանսպլանտացիան³⁶, որը ենթադրում է օրգանի կամ հյուսվածքի փոխապատվաստում կենդանուց մարդուն, թեև փոխապատվաստման այս տեսակը դեռևս մնում է փորձարարական փուլում: Այնուամենայնիվ, ակնհայտ է, որ մարդու փոխապատվաստման համար կենդանուց հեռացված օրգանների և հյուսվածքների իրավական ռեժիմը պետք է տարբերվի մարդկային ծագման օրգանների և հյուսվածքների իրավական ռեժիմից: Ի վերջո, օրգաններն ու հյուսվածքները կարող են արհեստականորեն ստեղծվել նաև գենետիկ ինժեներիայի ժամանակակից

³⁶ՏՆՍ

<https://hy.wikipedia.org/wiki/%D5%94%D5%BD%D5%A5%D5%B6%D5%B8%D5%BF%D6%80%D5%A1%D5%B6%D5%BD%D5%BA%D5%AC%D5%A1%D5%B6%D5%BF%D5%A1%D6%81%D5%AB%D5%A1> հղումով, հասանելի է 20.08.2024 թվականի դրությամբ:

հնարավորություններով, ինչը նույնպես պահանջում է տարբերակված մոտեցում իրավական ռեժիմի սահմանման համատեքստում:

Մարդու կենսաբանական նյութերի իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք, նույնիսկ նյութականացումից հետո, ունեն ոչ նյութական արժեք, ինչը կանխորոշված է ոչ միայն դրանց մարդուց ստացված լինելու բնույթով, այլ նաև դոնորից առանձին դրանց գոյության հատուկ նպատակով, որն արտահայտվում է ռեցիպիենտին կորցրած առողջությունը վերականգնելու կամ կյանքը փրկելու, այսինքն՝ նրա անձնական ոչ նյութական օգուտները պահպանելու նպատակի մեջ:

Քաղաքացիական շրջանառության մեջ օրգանների և հյուսվածքների իրավական ռեժիմը սահմանելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ դրանք մարդու օրգանիզմից հեռացվում են մեկ հստակ՝ փոխադատվաստման արդյունքում այլ օրգանիզմի մաս դառնալու նպատակով, որն էլ սահմանում է դրանց իրավական բնույթը և պայմանավորում սոցիալական նշանակալի արժեքը: Հետևաբար, դրանք հատուկ առարկաներ են, որոնց յուրահատկությունը պայմանավորված է կիրառման նպատակով, ինչն էլ պետք է հիմք հանդիսանա օրգաններն ու հյուսվածքները որպես քաղաքացիական իրավունքների սահմանափակ շրջանառությամբ անկախ օբյեկտներ դասակարգելու համար: Ըստ էության դրանք պետք է ստանան հատուկ իրավական ռեժիմ՝ հաշվի առնելով դրանց ծագումնաբանությունը, բնույթը, օրգանիզմից հեռացման նպատակը, առևտրայնացման արգելքը՝ իրավական որոշակիության ապահովման պայմաններում:

VII. Մարդու օրգանների և հյուսվածքների փոխադատվաստման ժամանակ դոնորի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության ապահովումը

Կենսաբժշկական հետազոտությունների համար մարդու օրգանների և հյուսվածքների օգտագործման ժամանակ անձի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության ապահովման միակ երաշխիքը, տվյալ դեպքում հանդիսանում է իրազեկված համաձայնության հայեցակարգը³⁷, որն ըստ էության անալոգիայի կարգով կիրառվում է այդ հարաբերությունների նկատմամբ: Իրազեկված համաձայնությունը ըստ էության նաև հանդիսանում է բժշկական գաղտնիքի և անձնական տվյալների գաղտնիությունը պահպանելու հիմնական մեխանիզմը, ներառյալ այն տվյալների, որոնք պարունակվում են մարդուց առանձնացված կենսաբանական նյութերում՝ որպես անձնական տվյալների և անձի մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության ապահովման մեխանիզմ: Ներկայումս իրազեկված համաձայնությունը գործում է որպես համընդհանուր և հաճախ հիմնական գործիք կենսաբժշկության ոլորտում ծագող տարբեր բնույթի հարաբերությունները կարգավորելու համար՝ բժշկական օգնություն տրամադրելիս, բժշկական, գիտական, արդյունաբերական և այլ նպատակներով գիտական հետազոտություններ կատարելիս (ինչպես մարդու անմիջական մասնակցությամբ, այնպես էլ առանց դրա), վերարտադրողական տեխնոլոգիաների կիրառման, գենետիկական թեստավորման

³⁷ Տե՛ս <https://pub.ysu.am/index.php/state-and-law/article/view/9232> հղումով, հասանելի է 20.08.2024 թվականի դրությամբ:

անցկացման, նվիրատվության, փոխապատվաստման, կենսանյութերի օգտագործման և դրանցում պարունակվող գենետիկական և այլ տվյալների մշակման ժամանակ:

Նման համընդհանուր կիրառումը հանգեցնում է իրազեկված համաձայնության իրավական իմաստի ընդլայնմանը, այն քաղաքացիական գործարքին բնորոշ իրավական հետևանքներ է ստանում, ինչը խոչընդոտում է դրա նախնական նպատակների իրականացմանը: Արդյունքում, այս ոլորտում գործող օրենսդրությունը չի արտացոլում մարդու մարմնից առանձնացված օրգանների և հյուսվածքների օգտագործման հետ կապված հարաբերությունների իրավական էությունը և այն հարմարեցված չէ ժամանակակից իրականության փոփոխված հանգամանքներին՝ ստեղծելով իրավունքների խախտման վտանգ:

Առողջապահության նախարարի 2024 թվականի հուլիսի 10-ի թիվ 215-Ն հրամանի³⁸ հավելվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ բժշկական միջամտության համար գրավոր համաձայնություն տալու դեպքերի ցանկում առաջին անգամ նախատեսվել են մարդու օրգանների և (կամ) հյուսվածքների, ինչպես նաև ոսկրածուծի/արյունաստեղծ ցողունային բջիջների դոնորության և փոխապատվաստման նպատակով բժշկական օգնության և սպասարկման ընթացքում իրականացվող միջամտությունները: Թեև Հելսինկյան հռչակագիրը,³⁹ իր հերթին, պարտավորեցնում է հետազոտողին ստանալ այդ համաձայնությունը:

VIII. Եզրակացություն:

Ամփոփելով վերոգրյալը կարելի է փաստել, որ մարդու օրգանները և հյուսվածքները, որոնք կարելի է դասակարգել որպես շարժական, անհատապես որոշվող, սպառվող իրեր, կարող են իրավական իմաստով դիտվել որպես գույք, որոնց տարանջատումը ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն չի հանգեցնի սուբյեկտի՝ դրանց անմիջական կրողի, կենսագոյության դադարեցմանը և չի ազդի նրա՝ որպես իրավունքի սուբյեկտի կարգավիճակի վրա: Մարդու մարմնի մասերի գույքային-իրավական կարգավիճակի ի հայտ գալը կապված է մարմնից դրանց փաստացի անջատման, անձի՝ որպես իրավունքի սուբյեկտի հետ դրանց նույնականացման դադարեցման հետ:

Վերլուծության արդյունքում հանգում ենք այն եզրակացությանը, որ օրգաններն ու հյուսվածքները, իրենց հատուկ բնույթով պայմանավորված, պետք է դասակարգվեն որպես քաղաքացիական իրավունքների անկախ օբյեկտներ՝ սահմանափակ շրջանառությամբ:

Ելնելով վերոգրյալից և հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ առանց օրենսդրական հստակ կառուցակարգերի առկայության և առանց անձի իրազեկված համաձայնության մարդու մարմնի նկատմամբ ցանկացած միջամտություն իրականացնելը իրենից ներկայացնում է անձի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության խախտում՝ առաջարկում ենք խնդրի լուծման նպատակով Հայաստանի Հանրապետության

³⁸ Ընդունվել է 10.07.2024 թվականին, ուժի մեջ է մտել 19.07.2024 թվականին: Միասնական կայք 2024.07.08-2024.07.21 Պաշտոնական հրապարակման օրը 18.07.2024:

³⁹ World Medical Association. World Medical Association Declaration of Helsinki: ethical principles for medical research involving human subjects. JAMA. 2013 Nov 27;310(20):2191-4. doi: 10.1001/jama.2013.281053. PMID: 24141714.

քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածում թվարկվող գույքի ցանկում լրացնել նաև մարդու օրգանները և հյուսվածքները՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ՝ դրանց վերագրելով իրերի իրավական կարգավիճակ: Միաժամանակ անհրաժեշտ է «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխպատվաստելու մասին» օրենքում սահմանել կարգավորումներ, որոնք հստակ կկարգավորեն օրգանների և հյուսվածքների քաղաքացիական շրջանառության թույլատրելի սահմանները:

Համառոտագիր Հոդվածը նպատակ է հետապնդում բացահայտելու մարդու օրգանների և հյուսվածքների իրավական կարգավիճակը դրանց՝ փոխպատվաստման շրջանակում քաղաքացիական շրջանառության առարկա դառնալու գործընթացում, բացահայտելու դրանց նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչման, դրանց գույքի կարգավիճակ հաղորդելու, իրավական ռեժիմը սահմանելու և որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ դասակարգելու անհրաժեշտությունը:

Դրված նպատակին հասնելու համար ուսումնասիրվել են տարբեր տեսաբանների կարծիքներ և այլ երկրների օրենսդրական կարգավորումներ, որի արդյունքում առաջարկվել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում ի թիվս քաղաքացիական իրավունքների այլ օբյեկտների, ներառել նաև մարդու օրգանները և հյուսվածքները, միաժամանակ ոլորտային օրենսդրությամբ հստակ սահմանել դրանց շրջանառության թույլատրելի սահմանները:

Բանալի բառեր- օրգան; հյուսվածք; փոխպատվաստում; կենսաբժշկական հետազոտություն; սեփականության իրավունք; գույք; իրավունքների օբյեկտ; իրավական ռեժիմ; դոնոր; ռեցիպիենտ; քաղաքացիական օրենսգիրք; իրազեկված համաձայնություն; ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիություն:

Правовой статус органов и тканей человека, используемых для трансплантации в рамках биомедицинских исследований, в гражданско-правовом обороте

Анна Мкртумян

Соискатель кафедры конституционного права ЕГУ

Аннотация:

В связи с прогрессивными и стремительными достижениями современной медицины, а также развитием возможностей проведения биомедицинских исследований в области трансплантологии, вопрос определения правового статуса органов и тканей человека в гражданском обороте становится все более актуальным с точки зрения обеспечения физической и психической неприкосновенности личности. В гражданском обороте органы и ткани человека являются объектами гражданского договора, имеющими имущественный статус, однако их правовой статус законодательством не определен, в результате чего биомедицинские исследования в области трансплантологии проводятся в условиях законодательного вакуума, что чревато с риском нарушения или ущемления прав человека.

Решением этой проблемы является включение органов и тканей человека в перечень объектов прав, предусмотренных Гражданским кодексом, установление их правового режима с учетом цели их изъятия из организма человека — в результате трансплантации стать частью другого организма для спасения жизни человека, восстановления здоровья.

Ключевые слова: орган; ткань; трансплантация; биомедицинское исследование; право на собственность; вещь; объект прав; правовой режим; донор; реципиент; гражданский кодекс; информированное согласие; физическая и психическая неприкосновенность.

The legal status of human organs and tissues used for transplantation in the framework of biomedical research in civil circulation

Anna Mkrtumyan

Applicant at the YSU Chair of Constitutional Law

Abstract:

In connection with the progressive and rapid achievements of modern medicine, as well as the development of opportunities for conducting biomedical research in the field of transplantology, the issue of determining the legal status of human organs and tissues in civil circulation is becoming increasingly relevant in terms of ensuring the physical and mental integrity of the individual. In civil circulation, human organs and tissues are objects of a civil contract that have property status, but their legal status is not defined by law, as a result of which biomedical research in the field of transplantology is carried out in a legislative vacuum, which is fraught with the risk of violating or infringing human rights. The solution to this problem is to include human organs and tissues in the list of objects of rights provided for by the Civil Code, establishing their legal regime taking into account the purpose of their removal from the human body - as a result of transplantation to become part of another organism to save a person's life, restore health.

Key words: organ; tissue; transplantation; biomedical research; property rights; goods; object of rights; legal regime; donor, recipient; civil code; informed consent, physical and mental integrity.

*Հոդվածը գրախոսվել է՝ 03.03.2025թ.
Ներկայացվել է փակագրության՝ 10.03.2025թ.*